

σίαν ἀναπηδᾶ ἀκριβῶς ἢ νόησίς μας. Φαίνεται πὼς δὲν εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ ἀπαρνηθῶμεν ὀλοσχερῶς τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἀντιφατικὰς ἐννοίας, διὸ καὶ λαμβάνομεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ σχεδὸν πάντοτε, ἐνδιάμεσον συμβιβαστικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων.

Ἐπάνω στὴν ἀντιφατικὴ αὐτὴ βίασι θὰ τοποθετηθοῦν καὶ θὰ ἐρευνηθοῦν ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα.

Τὸ περίφημον, εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὄντολογικὸν πρόβλημα, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ πρόβλημα τῆς Γνώσεως, ὑπὸ μίαν διάφορον ἐπωνυμίαν, καὶ αὐτὸ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει δὲν εἶναι, παρὰ πρόβλημα αἰτιότητος αὐτεξουσίου, πρόβλημα θεϊκο-ἀρνητικοῦ πρωτογενοῦς στοιχείου. Ὀντολογία καὶ ὄντολογικὸν πρόβλημα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἐρώτημα, εἰ μὲσα στὴν ἐννοία τοῦ ὄντος περικλείονται καὶ οἱ δύο ὅροι τῆς γνωστικῆς σχέσεως ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον ἢ μόνον ὁ ἓνας. Ὀντολογικὸν πρόβλημα εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς Ἀλήθειας, τὸ πρόβλημα τῆς Γνώσεως, ἀφοῦ οἵαδήποτε γνῶσις καὶ οἵαδήποτε ἀλήθεια προϋποθέτουν ἀφ' ἑνὸς τὸ νοοῦν ὑποκείμενον, τὸ γνωστικὸν ὄργανον, τὸ ὄν ποὺ συλλαμβάνει καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀντικείμενον ποὺ συλλαμβάνεται, ποὺ καὶ αὐτὸ ἐπίσης εἶναι ὄν.

«Φαίνεται πὼς ἡ γνώση, ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ὀρισθῇ, εἶναι ὄχι μόνον μιὰ ὀρισμένη σύλληψη τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ἡ σύλληψη τοῦ ὄντος πάλι ἀπὸ ἓνα ὄν. Προϋπόθεση τῆς κυρίως γνωστικῆς ἐνέργειας εἶναι ἓνα γεγονός ἀπὸ τὰ σημαντικότερα (ἴσως τὸ πιὸ σημαντικό τοῦ πνευματικοῦ βίου), ὁ διαχωρισμὸς καὶ τὸ ἀντίκρισμα ὑποκειμένου ποὺ συλλαμβάνει καὶ ἀντικειμένου ποὺ συλλαμβάνεται, συνείδησης καὶ πραγματικότητος, ἐγὼ τοῦ κόσμου· μὲ ἄλλες λέξεις: ἐνὸς κάποιου ἔσω καὶ ἐνὸς κάποιου ἔξω. Χωρὶς αὐτὴ τὴν ἀντιδιαστολὴν Γνώση δὲν ὑπάρχει· γιατί Γνώση εἶναι πάντα μιὰ κάποια ἔξοδος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας. Καὶ στὸ φαινόμενο τῆς αὐτογνωσίας προϋπόθεση εἶναι ὁ διαχωρισμὸς καὶ τὸ ἀντίκρισμα τοῦ ἔσω καὶ τοῦ ἔξω. Καὶ στὴν αὐτογνωσία γίνεται κάποιος διχασμὸς, ἓνα ὀρισμένο μέρος τῆς προσωπικότητός μας ἀνιχνεύει, ἀναλύει, γνωρίζει ἓνα ἄλλο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας». Γνωσιολογία (Παπανούτσου).

Τὸ ὄντολογικὸν πρόβλημα λοιπὸν κατὰ κύριον λόγον συνίσταται εἰς τὸ ἐρώτημα, εἰ μὲσα στὴν ἐννοία τοῦ ὄντος περικλείη καὶ τοὺς δύο ὅρους τῆς γνωστικῆς σχέσεως, ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον ἢ μόνον τὸν ἓνα.

Ἔτσι ἀρχίζουν οἱ ἀτέλειωτες συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὴν ὄντολογία, ποὺ στὴν οὐσία δὲν εἶναι παρὰ συζητήσεις καὶ παιγνιδίσματα γύρω ἀπὸ τὴν δύο ἐννοίας ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου—ἐγὼ καὶ μὴ ἐγὼ—αἰτιότητος-αὐτεξουσίου, ἀκριβῶς δὲ αὐτὰ τὰ δύο, συμβολίζουν τὰ ἀναζητούμενα πρωτογενῆ στοιχεῖα, τὸ

+ και τὸ — πού εὐρίσκονται πάντα κρυμμένα μέσα εἰς ὅλες τις λέξεις και τις φράσεις. Ὅλες αὐτὲς οἱ φιλονικίες λοιπὸν περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα εἰν μπορῆ νὰ θεμελιωθῆ ἢ γνῶσις μόνον ἐπάνω στὸ θετικὸν ἢ μόνον ἐπάνω στὸ ἀρνητικὸν στοιχεῖον και μεταφορικῶς μόνον ἐπάνω στὴν ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἢ μόνον ἐπάνω στὴν ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου. Ὅταν ἐρωτῶμεν, εἰν μέσα στὴν ἔννοια τοῦ ὄντος «εἶναι τάχα νόμιμο νὰ περιλάβουμε τὸ ὑποκείμενο και τὸ ἀντικείμενο μαζί ἢ ἀντιθέτως μόνον τὸ ἀντικείμενο» εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ ἐρωτᾶμε, εἰν γνῶσις και ἀλήθεια εἶναι μόνον ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος και ὅτι τὸ ἐγὼ μας εἶναι ὄχι ἀλήθεια.

Ἀπορρίπτοντας τὸ Ἐγὼ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς Ἀλήθειας και θεωροῦντες ὡς ὄν μόνον τὸ ἀντικείμενον ἀκολουθοῦμε τὴν ρεαλιστικὴν ἀκρότητα, πού συνίσταται εἰς τὴν ἀπόρριψιν τοῦ αὐτεξουσίου και τὴν ἀποδοχὴν μόνον τῆς αἰτιότητος. Ἀλλὰ ἡ ἀπόρριψις τοῦ αὐτεξουσίου δὲν εἶναι ἀνθρώπινως δυνατὴ. Θέτουμε λοιπὸν ἓνα πρόβλημα πού δὲν ὑφίσταται και ματαιοπονοῦμε. Μέσα στὴν ἔννοια τοῦ ὄντος περιλαμβάνονται ὅπωςδήποτε και τὰ δύο. Ἀλήθεια δὲν ὑφίσταται χωρὶς αὐτὰ τὰ δύο μαζί. Τὸ ὑπάρχω σὰν συνείδησις εἶναι γνωρίζω, και ἡ ὄντολογία εἶναι γνωσιολογία. Σύλληψις τοῦ ὄντος ἀπὸ ἓνα ὄν. Γνῶσις και Ἀλήθεια δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον και τὸ ἀντικείμενον μαζί· ὁ χωρισμὸς τοῦ ἓνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀναιρεῖ και καταργεῖ τὴν γνῶσιν και τὴν ὑπαρξιν. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἄλλο, πῶς συμβιβάζονται αὐτὰ τὰ δύο πού εἶναι ἀμοιβαίως ἀντιφατικά.

Μέσα στὴν ἔννοια τοῦ ὄντος περιλαμβάνονται ἀπαραιτήτως και οἱ δύο ἔννοιες ὑποκειμένου και ἀντικειμένου· ὁ προσεταιρισμὸς περισσότερον τοῦ ἓνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἢ ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόρριψιν μερικὴν ἢ ὀλικὴν τοῦ ἓνὸς ἐκ τῶν δύο, δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς διαφόρους κατευθύνσεις ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ. Ἴδου τί εἶναι τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ ρεύματα ἢ φιλοσοφικὰ συστήματα.

Τὸ συναισθάνομαι ὅτι ὑπάρχω, ἴσον γνωρίζω, ἀλλὰ ἡ συνείδησις πού ἔχω πῶς ὑπάρχω, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ συνείδησις τοῦ ἔσω και τοῦ ἔξω — και τὰ δύο αὐτὰ μαζί ἀπαραιτήτως, ὑποκείμενον και ἀντικείμενον ἢ αὐτεξούσιον και αἰτιότητος φτιάχνουνε αὐτὸ πού λέγεται γνῶσις και ζωὴ. Ἐὰν ἡ μία παράταξις ἀποβλέπῃ νὰ δεχθῆ ὡς ὄν, μόνον τὸ ἀντικείμενον και ἡ ἄλλη ὡς ὄν, μόνον τὸ ὑποκείμενον, αὐτὸ μπορεῖ νὰ διατυπωθῆ ἐπεξηγηματικῶς και ὡς ἑξῆς: Γνῶσις, ἀλήθεια και ζωὴ, εἶναι μόνον τὸ ἐγὼ ἢ μόνον ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος ἢ ἄλλως μόνον ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἢ μόνον ἡ ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου.

Ἡ ἀποψις πού δέχεται ὡς ἀλήθεια μόνον τὸ ἀντικείμενον ἀπορρίπτοντας ἢ ἀκριβέστερον ἐπιχειρῶντας ν' ἀπορρίψῃ τὴν

ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου, ἀσχέτως ἂν αὐτὸ δὲν ἐπιτυγχάνεται ποτὲ καθ' ὁλοκληρίαν, ἀλλὰ ἀναλόγως περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον, λέγεται καὶ θεωρία τοῦ ρεαλισμοῦ. Ἀντιθέτως ἡ θεωρία τοῦ ἰδεαλισμοῦ δέχεται ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως διακαθορίζεται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον «Τὸ ἐγὼ δεσπόζει καὶ περιέχει στὸν κόλπο του τὸ εἶναι». Ὁ ἰδεαλισμὸς ἀπορρίπτει τὸ ἀντικείμενον· ὁ ἰδεαλισμὸς μὲ ἄλλας λέξεις ἀπορρίπτει καὶ ἀρνεῖται τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ἀλλ' αὐτὸ οὐδέποτε ἐπιτυγχάνεται, διότι δὲν εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατόν. Διὰ νὰ ἐννοήσετε λοιπὸν τί διαφέρει ὁ ἰδεαλισμὸς ὡς φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία ἀπὸ τὸν ρεαλισμό, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ κατακτῆσετε τὰ δύο πρωτογενῆ στοιχεῖα, καὶ αὐτὸ θὰ τὸ ἐπιτύχετε, εἰὰν κατακτῆσετε τὴ διαφορά πού ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ μὴ ἐγὼ, τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω, τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὁ διαχωρισμὸς ὅμως τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκόλο πρᾶγμα. Αὐτὲς οἱ δύο ἐννοιες δὲν ἀπαντοῦν σχεδὸν ποτὲ ἀμιγεῖς. Εἶναι τὰ δύο πρωτογενῆ συστατικὰ πού δὲν βρίσκονται ποτὲ αὐτούσια. Ὅσο ἐμβαθύνουμε εἰς τὸ ὑποκείμενο τόσο περισσότερο χάνει αὐτὸ καὶ ἀπογυμνώνεται ἀπὸ πολλὰς συγκεντρικὰς στιβάδας, πού ἀνήκουν εἰς τὸ ἀντικείμενον καὶ στὸ τέλος ὡς καθαρὸ ἐγὼ μένει κάτι χωρὶς ὑπόστασιν, ἀπιαστο, ἀσύλληπτο, κάτι πού ταυτίζεται σχεδὸν μὲ τὸ ἀρνητικὸν τοῦ ἀντικειμένου καὶ πού καταντᾷ νὰ εἶναι μηδέν. Αὐτὸ δὲ τὸ μηδέν, πού λέγεται καὶ ἐγὼ ἢ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, διὰ νὰ τὸ συλλάβετε δὲν ἔχετε παρὰ νὰ κατορθώσετε νὰ κατακτῆσετε τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου — τῆς ἐλευθέρου βουλήσεως. Μόνο ἐκεῖ μέσα θὰ τὸ βρῆτε, γιατί μόνο σ' αὐτὴ τὴν ἔννοιαν βρίσκεται ὅπωςδήποτε εὐκόλα. Αὐτὴ ἡ δυσνόητη ἔννοια εἶναι κρυμμένη μέσα σὲ χιλιάδες ἄλλες λέξεις καὶ φράσεις πού χρησιμοποιοῦμε ὀλοένα, ὅλοι ἔμεῖς οἱ πρακτικοὶ ἄνθρωποι. Αὐτὲς τίς λέξεις πρόκειται τώρα νὰ μελετήσουμε γιὰ νὰ καταλάβουμε τί εἶναι ἰδεαλισμὸς καὶ γιὰ νὰ σᾶς δείξουμε ὅτι ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ λεγόμενοι τετραγωνικοὶ ἄνθρωποι οἱ δὴθεν θετικισταὶ — οἱ ἄνθρωποι τοῦ πρακτικοῦ μυαλοῦ — πού ἀπορρίπτουν μὲ περιφρόνησιν καὶ εἰρωνείαν ὅλες τίς μεταφυσικὰς θεωρίας, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁπαδοὶ τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τῆς μεταφυσικῆς, ἀδιαφόρως εἰὰν δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται καὶ ἀκολουθοῦν καὶ αὐτοὶ τὸν ἴδιον δρόμον ἐν ἀγνοίᾳ των

Ὁ συμβιβασμὸς τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀπόψεων, γὰ τί εἶναι ὁ λεγόμενος κριτικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Kant πού θὰ μπορούσε νὰ τιτλοφορηθῆ καὶ ὡς ρεαλιστικὸς ἰδεαλισμὸς, ἀφοῦ ἀναγνωρίζει τὸ κῆρος καὶ τῶν δύο πρωτογενῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ — τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ αὐτεξουσίου.

Τὸ ζήτημα τῆς ἑρμηνείας οἰουδήποτε κοιμπάζοντος φιλοσοφικοῦ ὄρου καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν λέξεων εἶναι πολὺ ἀπλοῦστερον ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως. Πάρετε τίς λέξεις ὕλη καὶ ὕλισμός, ψυχὴ καὶ ψυχισμός, κάθε μία ἀπ' αὐτὰς ὑποκρύπτει εἴτε τὸ ἓνα σκέλος, εἴτε συνηθέστερον καὶ τὰ δύο. Αἱ λέξεις ὕλη καὶ ὕλισμός ἐξυπονοοῦν κυρίως τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ἐνῶ αἱ λέξεις ἐγὼ, ψυχὴ καὶ ψυχισμός, ὑποκρύπτουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, τὴν μὴ αἰτιότητα. Αὐτὸ τὸ μυστηριῶδες ἐγὼ μας, πού κατευθύνει τὰς ἐνεργείας του αὐτοβούλως, φαίνεται σὰν νὰ ἀγνοῇ, σὰν νὰ ἔχη τὴν ὑπερβατικὴν ἰκανότητα νὰ παραμερίζη τὴν αἰτιότητα.

Ἄλλ' ὅλες αὐτὲς οἱ ὡς ἄνω λέξεις καὶ ἄλλες πολλές, ἐνῶ κάποτε λαμβάνονται ὡς ἀμυγεῖς, μόνον ὡς αἰτιότης ἢ μόνον ὡς μὴ αἰτιότης, συχνότερον ἐν τούτοις λαμβάνονται ὡς λέξεις μικταὶ μὲ τὴν διπλὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς μὴ αἰτιότητος.

Οἰαδήποτε λοιπὸν φιλονικία ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἑρμηνείαν μιᾶς οἰασδήποτε λέξεως ἢ ἐνὸς οἰουδήποτε φιλοσοφικοῦ ὄρου εἶναι ἀπλοῦν ζήτημα ποσοστιαίας ἀναλογίας μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀπόψεων.

Ἄξιζει ἐνταῦθα νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος παρέμεινε δέσμιος τῆς ἀνιφάσεως εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, ἀκόμη δὲ καὶ κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῶν ὕλιστικῶν θεωριῶν, οὔτε ἡ Φιλοσοφία οὔτε ἡ Ἐπιστήμη εἶχαν τελείως ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας ἢ ἀπροσδιοριστίας. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἢ μόδα μᾶς παρασύρει καὶ μᾶς ἐπιβάλλει πότε περισσότερον τὸ ἓνα σκέλος καὶ πότε τὸ ἄλλο καὶ ἔτσι μᾶς τραβάει ἄλλοτε πρὸς τὰ ἐδῶ, ἄλλοτε πρὸς τὰ ἐκεῖ, αὐτὰ δὲ τὰ μπαλανσὲ πρὸς τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἄκρα τῆς κλίμακος συνεχίζονται ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς πρωτογόνου ἐποχῆς καὶ θὰ συνεχίζονται, μὲ τοὺς ἀνθρώπους μετεωριζομένους ἀδιάκοπα ἀπὸ τὴν θέσιν εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ ἀπὸ τὴν ἄρνησιν εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν προαιώνιο αὐτῆ πορεία πρὸς τὴν ἀλήθεια.

Τὰ δύο πρωτογενῆ συστατικά, θετικὸν καὶ ἀρνητικόν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν, πηγάζει ὅλη ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περὶ τοῦ κόσμου, δυνάμεθα σχηματικῶς νὰ τὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὰ δύο ἄκρα μιᾶς κλίμακος, εἰς τοὺς δύο ἀντίποδας.

Εἰς τὸ ἓνα ἄκρον εὐρίσκει θέσιν τὸ ἀρνητικὸν σκέλος καὶ εἰς τὸ ἄλλο τὸ θετικόν. Αὐτὰ τὰ δύο ἄκρα τῆς κλίμακος, ἀρνητικὸν καὶ θετικόν, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ὡς θετικόν καὶ ἡ ἄρνησις αὐτῆς, ἢ μὴ αἰτιότης, (τὸ αὐτεξούσιον) ὡς ἀρνητικόν.

Διὰ νὰ δώσουμε μίαν πλέον σαφῆ παράστασιν αὐτοῦ τοῦ πράγματος πού λέγεται γνῶσις ἢ ἀλήθεια καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον

ὄλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι ἀπλώνουμε ἐναγωνίως ἰκέτιδας χεῖρας, θὰ ὑποδιαιρέσουμε πάλιν σχηματικῶς τὰς ἀκροίας βαθμίδας τῆς κλίμακος εἰς πολλά, ἄπειρα ἴσα μέρη.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν ὅλας τὰς ἐνδιαμέσους μεταβατικὰς μορφὰς διὰ ποσοστιαίων συμμίξεων.

Ἡ ἐννοια λοιπὸν τῆς αἰτιότητος (τοῦ ντετερμινισμοῦ) καὶ ἡ ἀρνησις αὐτῆς, ἢ μὴ αἰτιότης, μὴ αἰτιότης ἴσον αὐτεξούσιον ἢ ἰντετερμινισμός, αὐτὰ τὰ δύο πράγματα συγκεραζόμενα εἰς διαφόρους ἀναλογίας μᾶς δίδουν ἓνα μεγάλο ἀριθμὸν μεταβατικῶν τύπων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀνταποκρίνονται ὅλα τὰ λεγόμενα φιλοσοφικὰ συστήματα ἢ φιλοσοφικὰ ρεύματα, μᾶς δίδουν ἀκόμη τὴν ἐρμηνείαν ὅλων τῶν λέξεων καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ὄρων.

Διὰ νὰ ἐννοήσετε ἓνα ὁποιοδήποτε φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ διὰ νὰ ἐρμηνεύσετε ἓνα ὁποιοδήποτε φιλοσοφικὸν ὄρον, δὲν ἔχετε νὰ κουρασθῆτε πολὺ, θὰ ἀνατρέξετε εἰς τὴν κλίμακα καὶ θὰ ζητήσετε μὲ ποίαν διαβάθμισιν τῆς κλίμακος περίπου ἀντιστοιχεῖ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν φιλοσοφικὸν σύστημα, ὃ φιλοσοφικὸς ὄρος ἢ ἀκόμη καὶ οἰαδήποτε ὑπὸ κρίσιν λέξις. Εἰς τὸ ἓνα ἄκρον τῆς κλίμακος κατέχουν θέσιν ὅλα τὰ λεγόμενα ἰδεαλιστικὰ συστήματα, εἰς δὲ τὸ ἀντίθετον τὰ λεγόμενα θετικιστικά. Ἐὰν θέλετε νὰ ἐννοήσετε πῶς ἐρμηνεύεται ἡ λέξις ἰδεαλισμός καὶ τί εἶναι τὰ ἰδεαλιστικὰ συστήματα, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ συλλάβετε τὸ ἀρνητικὸν τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος. Ἀρνούμενοι ὅμως καθ' ὀλοκληρίαν τὴν αἰτιότητα, ἀρνεῖσθε κάθε τί πού σχετίζεται μὲ τὸν σωματικόν, μὲ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον. Ὁλόκληρος ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης μεταβάλλεται τότε εἰς ἀπλοῦν περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, γίνεται ὄνειρον, εἰκὼν ἀνακύπτουσα ἀφ' ἑαυτῆς, ἐκ τοῦ μηδενός, ἀπλῆ παρὰστασις ἀνευ αἰτίας.

Κατὰ τὸν ἄκρατον ἰδεαλισμὸν δὲν ὑπάρχει τίποτε ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, πού νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὑπόστρωμα, ὡς αἰτία τῆς ἐν ἡμῖν ψευδαισθήσεως περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου.

Ἐὰν θέλετε ἀντιθέτως νὰ ἐννοήσετε πῶς ἐρμηνεύεται ἡ λέξις ρεαλισμός καὶ τί ἀκριβῶς εἶναι τὰ λεγόμενα ρεαλιστικὰ συστήματα, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ συλλάβετε τὴν ἐννοίαν τῆς αἰτιότητος, τὴν αἰτιοκρατικὴν λεγομένην μέθοδον καὶ ἀντίληψιν. Ὁ θετικισμός καὶ ὁ ὕλισμός εἰς τὴν πλέον στυγνὴν μορφήν των συμπέπτουν μὲ τὴν λεγομένην μοιροκρατίαν, μὲ τὸν ἄκρατον φαταλισμὸν, ὅπου δὲν ὑπάρχει πουθενὰ θέσις διὰ τὴν θείαν ἢ ἀνθρωπίνην ἐλευθέραν βούλησιν ἢ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν ἄλλων δευτερευουσῶν ὑποστάσεων, δὲν ὑπάρχει θέσις διὰ τὴν ἐν-

νοϊαν τῆς ἀπροσδιοριστίας, ἀφοῦ αὕτη εἶναι ἄρνησις οἵασδήποτε θέσεως. Τὰ πάντα διέπονται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος· αἰτιοκρατία ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον εἰς τὴν Δημιουργίαν, τὸ μέλλον εἶναι δεδομένον εἰς τὸ παρόν, ἡ ἔννοια τῆς σκοπιμότητος εἶναι πλάνη, ὑπάρχει ἀναπόφευκτον εἵμαρμένον εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ σύμπαντος. Αὐτὸς εἶναι ὁ λεγόμενος ἄκρατος ἢ ἀπλοϊκὸς ἢ ἐξτρεμιστικὸς ρεαλισμός, ποὺ συντάσσεται μὲ τὴν ἀποψιν ὅτι ἡ γνῶσις ἢμπορεῖ νὰ σταθῇ μόνον ἐπάνω εἰς τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο σκέλη τῆς ἀντιφάσεως καὶ ὅτι βαδίζοντας μόνον τὸν ἓνα δρόμο, μποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τὴν λύσιν οἰουδήποτε προβλήματος. Φαίνεται ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Στωϊκοὺς παρεσύρθησαν εἰς τὴν ἀπόπειραν νὰ οἰκοδομήσουν ἐπάνω σ' αὕτη τὴν μονολιθικὴ δοξασία ὁλόκληρο τὸ Γνωσιολογικὸν τοῦ σύστημα.

“Ὅλα μαζί τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα, ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, εἰάν τὰ στίψετε, ὡς ἀπόσταγμα θὰ βγῇ μία μόνον λέξις, μία μόνον ἔννοια μὲ τὸ ἀρνητικὸν τῆς. Ἡ αἰτιότης καὶ τὸ αὐτεξούσιον — ὁ ντετερμινισμὸς καὶ ὁ ἰντεντερμινισμὸς. Ἡ αἰτιότης εἶναι ἡ κυρία βᾶσις τῶν ὑλιστικῶν ἢ θετικιστικῶν συστημάτων, ἡ μὴ αἰτιότης τῶν ἰδεαλιστικῶν ἢ πνευματιστικῶν.

“Ὅταν λοιπὸν ὁλόκληρος ἡ γνωσιολογία εἶναι ἐξηρητημένη ἀπὸ ἓνα μόνον πρωτογενὲς συστατικὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸν του, δὲν μένει παρὰ νὰ ζητήσουμε νὰ μάθουμε τί εἶδους πρᾶγμα εἶναι αὐτὸ τὸ πρωτογενὲς συστατικὸν, αὕτη ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος, ἥτις, μαζί μὲ τὸ ἀρνητικὸν τῆς, κρύπτεται ὀπισθεν οἰουδήποτε φιλοσοφικοῦ συστήματος, οἰουδήποτε φιλοσοφικοῦ ὄρου, ὀπισθεν οἵασδήποτε λέξεως.

Μερικὲς, λοιπὸν, ἀπὸ τίς πλέον ἐν χρήσει λέξεις πρόκειται τῶρα νὰ ἀναλύσουμε μίαν πρὸς μίαν καὶ νὰ ζητήσουμε νὰ ἀποκαλύψουμε τὰ καμουφλαρισμένα, μέσα εἰς ὅλες, πρωτογενῆ συστατικά, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικὸν. Ὑλισμὸς καὶ πνευματισμὸς, εἶναι δύο ἄλλες πολὺ σπουδαιοφανεῖς λέξεις, τῶν ὁποίων γίνεται τόση κατάχρησις καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἀδύνατος, εἰάν δὲν μπορέσετε νὰ πλησιάσετε τὰ δύο πρωτογενῆ συστατικὰ τοῦ ἀντιφατικοῦ πυρήνος. Μία προτίμησις καὶ προτεραιότητα ὅμως θὰ δώσουμε εἰς τὴν λέξιν αἰτιότητα, γιὰτὶ μὲ αὕτη εἵμαστε ὅλοι ἐξοικειωμένοι καὶ διὰ μέσου αὐτῆς ἐρχόμεθα ὅλοι εὐκολώτερα σὲ γνωριμία μὲ τὸ πρωτογενὲς ὑλικόν. Αἴτιον καὶ αἰτιότης εἶναι ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ποὺ ἐκ φύσεως αἰσθανόμεθα, νὰ συνδέωμεν ἓνα πρᾶγμα μὲ κάποιον ἄλλο. Εἶναι ἡ ἀλληλεξάρτησις ποὺ καταλαβαίνουμε πῶς ὑπάρχει μεταξὺ πολλῶν πραγμάτων ἢ γεγονότων, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει σὰν νὰ φαίνεται πῶς εἶναι ἡ ἴδια ἔννοια τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος, ποὺ μᾶς δίδει τὸ αἰσθημα τῆς βεβαιότητος διὰ μίαν σκέψιν ἢ διὰ μίαν πρότασιν. “Ὅταν ὁμιλῶ λοιπὸν καὶ ἀποφαίνωμαι γιὰ κάτι μετὰ βεβαιότη-

τος, ἡ λέξις αὐτὴ ἐρμηνεύει μίαν ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν, μίαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην. Βεβαιότης εἶναι ἡ κατ' ἀνάγκην συναίσθησις, ποὺ ἔχω, περὶ τοῦ ἀληθοῦς ἢ ὄχι ἐνὸς πράγματος. Ἔτσι ἐφθάσαμε σὲ μιὰ ἄλλη πολὺ συνηθισμένη λέξι. Ἡ λέξις Ἀλήθεια εἶναι τὸ ἐπίκεντρον ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ἀναζητήσεων καὶ ἡ λέξις Βεβαιότης τὸ ἐπιστέγασμα τῶν ἀναζητήσεων αὐτῶν. Ἄτυχῶς καὶ αἱ δύο αὐτὲς λέξεις δὲν εἶναι ξέναι πρὸς τὴν ἀντίφασιν τῶν δύο πρωτογενῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ, τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς (αὐτεξούσιον). Ὑπάρχουν ἐκ φύσεως μπροστὰ μου ἀνοικτοὶ δύο δρόμοι, ὁ καθένας τῶν ὁποίων ἀναιρεῖ ὅ,τι βεβαιώνει ὁ ἄλλος, καὶ ὅμως εἶναι ἀνεξήγητον πῶς ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς ἀντιφατικοὺς δρόμους χωριστὰ μοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιζητουμένην βεβαιότητα.

Ὅλοι εἴμεθα βέβαιοι καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει διὰ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεών μας, δι' ὅ,τι αἰσθανόμεθα, δι' ὅ,τι βλέπομεν ἢ ἀκούομεν. Ἡ βεβαιότης ποὺ αἰσθανόμεθα εἰς ὅλα αὐτὰ ἐξασφαλίζεται διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὴν τὴν βεβαιότητα, ἔχομεν ὅλοι μας, παραδόξως, καὶ μιὰ ἄλλη βεβαιότητα, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐξασφαλίζει ἡ ἐντελῶς ἀντίθετος ὁδός, τῆς ἀρνήσεως τῆς αἰτιότητος. Καὶ εἶναι περίεργον πῶς δὲν ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ὅποιονδήποτε ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς δρόμους καὶ ἂν ἀκολουθήσωμεν. Ἡ δευτέρα αὐτὴ ὁδός τῆς ἀρνήσεως τῆς αἰτιότητος εἶναι ἐκείνη, ποὺ ἀκολουθοῦμεν, ὅταν λαμβάνωμεν μιὰ ὁποιαδήποτε πρωτοβουλία ἢ καταστρώνουμε καὶ πραγματοποιοῦμε σχέδια καὶ ἀποφάσεις.

Ἀντὶ νὰ λέμε ὅτι αὐτὰ ἔγιναν ἢ πρόκειται νὰ γίνουν μοιραίως ἔτσι, ὑπὸ τὸ κράτος γνωστῶν ἢ ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς αἰτίων, λέμε ὅτι ἐπήραμε ἢ πρόκειται νὰ πάροουμε τὴν ἀπόφασιν γιὰ κάτι ἢ ὅτι κατωρθώσαμε κατόπιν προσπαθειῶν κάτι, ἀλλ' ὅλες αὐτὲς οἱ ἐκφράσεις μας βρίσκονται μέσα στὸ δρόμο τῆς ἀρνήσεως τῆς αἰτιότητος.

Τί εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζω Ἀλήθεια, ἡ ὁδός τῆς αἰτιότητος ἢ ἡ ὁδός τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς ἢ καὶ τὰ δύο; Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο ἴσον ἀντίφασιν, καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν διὰ μιᾶς ἀντιφάσεως νὰ ἐπιτύχω τὴν ἐπιζητουμένην βεβαιότητα;

Ἐὰν ἡ ὁδός τῆς αἰτιότητος ἀποτελῇ ἀποδεικτικὴν ὁδὸν ἰκανὴν νὰ μοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιζητουμένην βεβαιότητα, πῶς ἐξηγεῖται νὰ ὑπάρχῃ καὶ μιὰ ἄλλη ὁδός, ἣτις μοῦ ἐπιτρέπει μίαν δευτέραν βεβαιότητα ἀναιρουσαν τὴν πρώτην. Πῶς συμβαίνει νὰ ἔχω τὴν ἀδιάσειστη βεβαιότητα ὅτι τίποτε δὲν δημιουργεῖται ἀνευ αἰτίας καὶ ἐπίσης τὴν ἀδιάσειστη βεβαιότητα ὅτι πολλὰ ἀνθρώπινα ἔργα δημιουργοῦνται δι' ἐλευθέρως βουλευτικῆς ἐνεργείας, ἔξω δηλ. οἰασδήποτε αἰτιώδους ἀλληλουχίας, πρᾶγμα ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀρνήσιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος.

Πῶς νὰ ἐξηγηθῇ ὅτι δέχομαι ὡς ἀλήθεια καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρνησιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς Ἀλήθειας ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πρόβλημα τῆς Γνώσεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῇ χωρὶς τὴν πλήρη κατανόησι τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν, ποὺ μᾶς παραπλανοῦν, καμουφλαρισμένες ὅπως ἐμφανίζονται, κάτω ἀπὸ μίαν ἀπεριόριστον ποικιλίαν ἐκφράσεων ἄνευ αὐτῆς τῆς κατανοήσεως οὐδεμία ἀλήθεια καὶ οὐδεμία γνῶσις εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ.

Εἴμαστε λοιπὸν ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τὰ πρῶτα μας βήματα νὰ καταπιαστοῦμε μὲ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν βασικῶν αὐτῶν λέξεων αἰτιότητος καὶ ἀντεξουσίου ἢ ντετερμινισμοῦ καὶ ἰντετερμινισμοῦ.

Φαίνεται πῶς αὐτὲς οἱ δύο ἀντιφατικὲς ἐννοιες εἶναι συμφασμένες πάντα μὲ ὅ,τι λέμε σκέψι ἢ νόησι, ἢ λογικὴ, μὲ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν γνῶσι, μὲ ἄλλες λέξεις μὲ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Εἶναι ἐκτὸς συζητήσεως ὅτι εἰς οἵανδήποτε φαινομενικὴν βεβαιότητα παρασιτέκει ἢ ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεως τοῦ γνωστικοῦ ἡμῶν ὄργανου. «Ὅλοι μας δὲ ἀνεξαιρέτως ἐκπροσωποῦμεν τὴν ἴδιαν ἀντιφατικὴν ἀρχὴν χωρὶς νὰ ἔχωμεν κατὰ τὸ πλεῖστον ἡμῶν συνειδησιν τῆς ἀντιφάσεως ταύτης (Lipps)».

Μέσα μας ὑπάρχει ἡ ἔμφυτος βεβαιότης ὅτι τίποτε δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς αἰτίαν. Τὴν κάθε μας προῖξι, τὴν κάθε μας κίνησι, τὴν οἵανδήποτε ἀπόφασίν μας, τὴν βλέπομεν ἀφ' ἑνὸς ὡς ἐπακόλουθον μιᾶς προηγηθείσης αἰτίας καὶ συναισθανόμεθα μετὰ τῆς αὐτῆς βεβαιότητος ὅτι, εἰάν τὸ ἴδιο αἰτιῶδες σύμπλεγμα ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαναληφθῇ, θὰ ἐπέφερε ὅπωςδήποτε τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα.

Κατὰ τὴν μίαν ἀποψιν, βουλευτικὴ ἐλευθερία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ἀποκαλυπτόμενον δομέμφυτον, ὃ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ἀποκαλυπτόμενος νόμος τῆς αἰτιότητος (Spinoza).

Ἡ ἐννοια αὐτὴ τῆς ἀφεύκτου ἀναγκαιότητος ἀποκλείει οἵανδήποτε ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ἀκόμη καὶ δι' αὐτὰ τὰ λεγόμενα πολιτιστικὰ ἡμῶν ἔργα, ἀφοῦ καὶ δι' αὐτὰ ἀκόμη δύναται νὰ ἰσχύῃ ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀπόψεως ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, ἡ λεγομένη καὶ ἀρχὴ τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι τὰ ἀκατάλυτα αἰτιῶδη συμπλέγματα, χάνονται μέσα εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη τοῦ "βουλευτικοῦ", ἡμῶν καὶ διότι εἶναι ἀόρατα καὶ ἀνεξερεύνητα, τὰ ἀντιπαρορχόμεθα ὡς μὴ ὑπάρχοντα.

Παρὰ ταῦτα, εἶναι γεγονὸς μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν ὅτι «ὅλοι μας ἀνεξαιρέτως συναισθανόμεθα μίαν ἀδιαμφισβήτητον βουλευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐν τῷ συναισθήματι τούτῳ διάγομεν ὀλόκληρον τὴν ζωὴν μας (Lipps)». Οὕτω

πως συμβαίνει ὁ ἄνθρωπος παρὰ τήν, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ νοη-
 τικοῦ του ὄργάνου, αὐτονόητον ἔννοιαν τῆς καθολικῆς αἰτιό-
 τητος, τήν ταυτιζομένην πλήρως μὲ τήν περὶ τοῦ ἀναποφεύκτου
 εἰμαρμένου εἰκόνα, παρὰ τήν πεποίθησίν του αὐτὴν περὶ τῆς
 ὑπάρξεως ἐνὸς εἰμαρμένου διέποντος τὰ πάντα· παρὰ ταῦτα
 ὁμιλεῖ περὶ σφαλμάτων καὶ πιστεύει διὰ κάτι, πού διέπραξε τυ-
 χόν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ ἀποφύγη, καίτοι αὐτὸ τὸ σφάλμα
 εἶχε κατὰ τὴν μίαν ἀποψιν τῆς αἰτιοκρατικῆς ἀντιλήψεως αἰτιω-
 δῶς προκαθορισθῆ εἰς τὸ παρελθόν καὶ ἦτο κατ' ἀναγκαίαν
 συνάρτησιν ἀναπόφευκτον.

Ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἐσφαλισμένην, ἀνήθι-
 κὸν ἢ παθάνομον αὐτοῦ ἐνέργειαν ἀφ' ἐνὸς ὡς ἀναπόφευκτον,
 ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς προκαθορισμένης αἰτιώδους ἀλληλουχίας, ὡς
 συνέπεια μιᾶς ἀτέγκτου ἀναγκαιότητος, μιᾶς ἀφεύκτου εἰμαρ-
 μένης· ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ παραδέχεται ὅτι καὶ αὐτός, ὅπως καί,
 τὰ ἄλλα ζῶντα πλάσματα μὲ τὰς ψυχικὰς του λειτουργίας, ἀπο-
 τελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ συνόλου τῆς φύσεως καὶ περι-
 πεπλεγμένος εἰς αἰτιώδη συμπλέγματα οὐδαμοῦ διαβλέπει ἀρ-
 χὴν τινὰ δράσεως· ἀφοῦ κατὰ τὴν μίαν, τὴν αἰτιοκρατικὴν πάν-
 τοτε ἀποψιν, οἷαδήποτε πρᾶξις ἢ σκέψις ἢ ἀπόφασις, εἶναι προῖον
 μιᾶς κάποιας αἰτίας καὶ οὐδόλω· εἶναι νοητὴ ἢ ἐκ τοῦ μηδε-
 νὸς προέλευσις ἐνὸς φαινομένου· ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ ἀναγνωρί-
 ζει ὅτι κάθε ἀνθρωπίνῃ σκέψις, ἀπόφασις ἢ πρᾶξις εὐρίσκεται,
 κατὰ τὴν μίαν ἀποψιν, εἰς στενὴν ἐξάρτησιν πρὸς ἓνα αἰτιῶδες
 σύμπλεγμα, τοῦ ὁποίου ἢ συνέχεια χάνεται εἰς τὸ παρελθόν,
 πρὸς μίαν αἰτιώδη ἄλυσσον. τῆς ὁποίας οἱ περισσότεροι κρίκοι
 μᾶς διαφεύγουν, εἴτε ἀνάγονται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον,
 εἴτε εἰς τὸν ἐξωτερικόν, καὶ εἴμεθα ἐπομένως ἀνίσχυροι ἀπέναντί
 τους, μία δὲ οἷαδήποτε δι' ἐλευθέρως βουλήσεως ἐνέργεια ἡμῶν,
 θὰ ἔπρεπε νὰ διαταράξῃ ὀλόκληρον τὴν αἰτιώδη ἄλυσσον, καὶ
 νὰ μεταβάλλῃ οὕτω τὸ παρελθόν, ὅπερ ἄτοπον καὶ ἀπαράδε-
 κτον· παρὰ ταῦτα, παρ' ὅλο πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιόν του
 τὴν εἰκόνα τοῦ εἰμαρμένου ταυτόσημον πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς
 καθολικῆς αἰτιότητος, παρ' ὅλο πού ὁ ἄνθρωπος ἔχει αὐτὴν τὴν
 βεβαιότητα, «παρὰ ταῦτα πάσχει, ἔχει τύψεις καὶ μετανοεῖ
 διὰ πράξεις, τὰς ὁποίας πρὸ πολλοῦ ἐξετέλεσε, ὅσάκις
 ἀνακαλεῖ αὐτὰς εἰς τὴν μνήμην του, διότι συγχρόνως ἀνα-
 γνωρίζει ὅτι εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐνεργήσῃ καὶ κατ'
 ἄλλον τρόπον» διότι ἔχει καὶ μίαν δευτέραν βεβαιότητα πού
 ἀναιρεῖ τὴν πρώτην. Ἀπὸ τῆ μιᾶ πλευρᾶ ἡ ἔννοια τῆς αἰτιό-
 τητος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκεπτόμεθα ὅτι ὅλαι αἱ πράξεις ἀτόμου
 τινὸς θὰ ἠδύναντο νὰ προὑπολογισθοῦν, καθὼς ἀκριβῶς ἡλιακῆ
 τις ἢ σεληνιακῆ ἔκλειψις, εἰάν καὶ ἐφ' ὅσον θὰ εἴχομεν τὴν ὑπερ-
 ἄνθρωπον ἰκανότητα νὰ συγκεντρώσωμεν ὅλους τοὺς συμπτώ-
 τοντας ἀπειροπληθεῖς αἰτιώδεις συνειρμούς τῆς παρουσίας στι-

γμῆς, μίαν Ικανότητα περίπου ἀνάλογον πρὸς τὴν Ικανότητα τὴν ὁποίαν μᾶς ἐπιδεικνύουν οἱ ἀριθμομνήμονες, μίαν Ικανότητα, ἣτις θὰ μᾶς ἐπέτρεπε τὴν πρόγνωσην τοῦ μέλλοντος, εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν παρ' ὅ,τι ἐπιτυγχάνεται ἤδη παρ' ἡμῶν ἐπὶ τῇ βάσει μόνον ὀλιγαριθμῶν στοιχείων.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὅμως αἰσθανόμεθα ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ αὐτοκαθορίζωμεν ἐν τινι μέτρῳ τὰς πράξεις μας. Ἐξωπάσης ἐννοίας περὶ αἰτιότητος καὶ ἀναγκαιότητος.

Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἀρνησιν, καὶ ὅμως γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο αἰσθανόμεθα μὴ ἀνεξήγητη βεβαιότητα.

Ἀποτελεῖ ἄραγε τὸ ἀντιφατικὸν αὐτὸ συναίσθημα ἀλήθειαν ἢ εἶναι ἀπατηλόν; Πῶς συμβαίνει νὰ θεωροῦμε τόσο φυσικὸν πρᾶγμα αὐτὴ τὴν ἀπαράδεκτη ἀνείφασι, ὅτι ἄνευ αἰτίας τίποτε δὲν γίνεται καὶ ὅτι ἐπίσης ὠρισμένα πρᾶγματα, τὰ σχέδιά μας καὶ οἱ σκοποὶ μας, ὅτι πραγματοποιοῦνται ἄνευ αἰτίας, παρασυρόμενοι οὕτω εἰς τὸν παραλογισμὸν ὅτι $2 + 3 = 5$ ἀλλὰ καὶ $2 + 3$ ὄχι 5.

Μήπως τυχὸν ὀφείλεται εἰς ἐλαττωματικότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ ὅτι πιστεύομεν ἐκ τῶν ὑπέρων, ὅτι μία πρᾶξις ἢ μιὰ ἀπόφασίς μας ἦτο δυνατόν νὰ ἦτο ἄλλη;

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ παντοῦ καὶ πάντοτε καταδιώκεται ἀπὸ τὴν βασανιστικὴν σκέψιν, ὅτι μία οἰαδήποτε σκέψις ἢ πρᾶξις ἢ ἀπόφασις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἦτο ἄλλη. Μετανοεῖ καὶ βασανίζεται, διότι ἔχει τὴν συναίσθησιν ὅτι ἦτο ἐλεύθερος νὰ εἶχε λάβει ἄλλην ἀπόφασιν. Αὐτὴ ἡ συναίσθησις μήπως εἶναι μία πανανθρώπινη πλάνη ἢ ἀποτελεῖ ἀλήθειαν; Ἴδου τὸ μεγάλο πρόβλημα.

Ὅμιλεῖ περὶ πεπωμένου, ἀλλὰ συγχρόνως θλίβεται, διότι δὲν εἶχε λάβει ἄλλην ἀπόφασιν. Σήμερον ἀκόμη σκέπτεται καὶ ἀποφασίζει πρᾶγματα, διὰ τὰ ὁποῖα αὔριον ἢ εἰς τὸ μέλλον θὰ μεταμεληθῇ, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἠδύνατο νὰ εἶχε λάβει ἄλλην ἀπόφασιν, ἐνῶ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφάσεως ἄγεται πρὸς τὰ ἐκεῖ διὰ σειρᾶς ἀναποφεύκτων συλλογισμῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, τὸ κάθε τι ὀφείλεται κατ' ἀνάγκην σὲ κάποιαν ὠρισμένην αἰτίαν καὶ ἀποτελεῖ ἓνα κρίκον εἰς μίαν αἰτιώδη ἄλυσσον, ἣτις οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος ἔχει. Ἡ ἐννοία τῆς αἰτιότητος γίνεται ἀπ' ὅλους μας ἀποδεκτὴ ὡς αὐτονόητος ἐννοία. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη οἰασδήποτε ἐπεξηγήσεως. Εἶναι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο συστατικὰ τῆς πνευματικῆς μας ὑπάρξεως. Ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος εἶναι τὸ ἄλλως λεγόμενον ἀξίωμα τοῦ ἀποχωρῶντος λόγου, ὅπερ πάλιν ταυτίζεται μὲ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως ἢ ταυτότητος (ἀλήθειαι λογικῶς ἀναγκαῖαι) Leibniz.

Ἡ σκέψις μας δὲν ἔμπορεῖ νὰ κινηθῆῃ χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος, αὐτὸ καταφαίνεται ἀπὸ ὅλα τὰ διότι-ἀφοῦ-ἐπειδὴ-δηλαδή-ἐντεῦθεν-ἐπεται-ἄρα ἐπομένως-συνεπῶς κλπ, ἅτινα μᾶς ἀποκαλύπτουν πόσο εἴμεθα ὑποτελεῖς εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ περιέργως ἡ σκέψις μας δὲν ἔμπορεῖ νὰ κινηθῆῃ καὶ χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς μὴ αἰτιότητος. Εἶναι μυστήριον πῶς ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταύτῳ καὶ ἰσχύει καὶ δὲν ἰσχύει.

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν καὶ πάλιν εἰς τὸ ἴδιο ἐρώτημα. Τί σημαίνει βεβαιότης καὶ ποῖα πράγματα ὑπάρχουν ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τὰ ὁποῖα ἔμπορῶ νὰ εἶμαι βέβαιος ;

Βεβαιότης ἴσον συναίσθησις τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου, συναίσθησις περὶ τῆς ὑπαρχούσης ἢ μὴ ἀληθείας. Συναισθάνομαι ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀληθὲς ἢ μὴ ἀληθές. Ἄλλὰ τί εἶναι ἀλήθεια ;

Ἀλήθεια δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἔννοια τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς μὴ ἀναγκαιότητος μαζί, δηλονότι αὐτῇ ἢ ἀντίφασις, ἢ θετικὴ καὶ ἢ ἀρνητικὴ ἔννοια ἑνὸς πράγματος, ἣτις ἀποκαλυπτομένη εἰς τὸ γνωστικόν μας ὄργανον καὶ ἀποκτῶσα, τρόπον τινά, αὐτοσυνείδησιν, ἢ ἄλλως ἢ ἀναγκαιότητος καὶ ἢ μὴ ἀναγκαιότητος αὐτῇ γνωρίζουσα αὐτῇ εἰς ἑαυτήν, ἀποκαλεῖται γνῶσις-ἀλήθεια-νόησις. Ἀλήθεια-γνῶσις-νόησις εἶναι λοιπὸν τὸ ἴδιο πρᾶγμα καὶ ἰσοῦται μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἐν ταύτῳ τῆς μὴ ἀναγκαιότητος, αἵτινες ἀπὸ κοινοῦ ἀποτελοῦσαι ἴσως αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, αὐτοαποκαλύπτονται διὰ τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου, ὅπερ ἔχει ὁμοίως τὴν ἰδίαν θετικο-ἀρνητικὴν ὑφῆν, εἰς μίαν ἀδιάσπαστον ἀλληλεξάρτησιν. Ἔτσι φαίνεται λοιπὸν, πῶς τὸ γνωστικόν μας ὄργανον ἀποτελεῖ ὁμοίως ἓνα συνδυασμὸν τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου, τῆς θετικῆς καὶ ἀρνητικῆς ἀναγκαιότητος.

Ἄλλ' αὐτὰ τὰ δύο, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν, πού ταυτίζονται μὲ τὰς ἐννοίας ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ἢ αἰτιότητος-αὐτεξουσίου δὲν δύνανται νὰ ἐπιζήσουν περισσότερον ἀπὸ μίαν στιγμὴν ! χωρισμένα, λόγῳ αὐτῆς τῆς ἀντιφατικῆς φύσεώς μας καὶ ἔτσι οἵαδήποτε ἀλήθεια καὶ οἵαδήποτε γνῶσις ἴσον ἀντίφασις.

Ἐπάρχει ἔδῳ ἓνα πολὺ μεγάλο μῆρομα, διότι οἵαδήποτε βεβαιότης προὑποθέτει τὸ νοοῦν ὑποκείμενον καὶ νοοῦν ὑποκείμενον δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου.

Ἐνῶ, λοιπὸν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ νοοῦν ὑποκείμενον χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου, οὔτε ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου ὑφίσταται χωρὶς τὸ νοοῦν ὑποκείμενον, καὶ ἐνῶ συνυπάρχουν καὶ συζοῦν πάντοτε, ἢ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τίς δύο ἔννοιες εἶναι ἀρνησις τῆς ἄλλης.

Τὴν παραδοξότητα αὐτή, πού εἶναι τὸ κλειδί πρὸς τὴν Φιλοσοφία, ἢμπορεῖ νὰ τὴν συλλάβῃ κανεὶς ἐμβαθύνοντας μέσα σὲ δύο λέξεις πολὺ κοινές, τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας. Χωρὶς τὸ αὐτεξούσιον, ἢ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ἐγώ, καταργεῖται καὶ χωρὶς τὴν αἰτιότητα δὲν ἢμπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ ἢ βεβαία ὑπαρξὶς τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἐπὶ ὑποκειμένου χωρὶς τὶς δύο ἀντιφατικὰς ἔννοιαι δὲν ὑφίσταται, παραδόξως δὲ οὔτε καὶ ἀντικείμενον.

Μέσα σ' αὐτὸν τὸν φαῦλο κύκλο τῶν ἀντιφάσεων δύο μόνον πρωτογενῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ, κινουῦνται ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ὅλα τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας.

Ἡ συμφωνία τοῦ νοεῖν πρὸς τὸ εἶναι ἀποτελεῖ τὸν συνήθη ὀρισμὸν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μέσα εἰς τὸν ὀρισμὸν αὐτὸν προϋποτίθενται τὰ δύο ἀντιφατικὰ σκέλη τὸ ὑποκειμένου καὶ τὸ ἀντικείμενον.

Συμφωνία τοῦ νοεῖν πρὸς τὸ εἶναι, ἴσον ἀνταπόκρισις τῆς σκέψεως μετ' ἄλλου τινὸς πράγματος κειμένου ἐκτὸς τῆς σκέψεως. Ἐπὶ αὐτὸ τὸ ὑποθετικὸν ἄλλο, τὸ ἐκτὸς τῆς σκέψεως, τὸ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον, τὸ ἀντικειμενικὸν εἶναι, φαίνεται πὼς εἶναι κάτι πού δὲν ἢμπορεῖ ἀλλέως νὰ γνωσθῇ, ἀφοῦ ἀποκαλύπτεται πάντοτε διὰ τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργανου ὡς ἀναγκαιότης καὶ μὴ ἀναγκαιότης, ὡς θέσις καὶ ἀρνήσις τῆς θέσεως, ὡς ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον μαζί. Μέσα εἰς τὴν ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου περιέχεται ἢ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου καὶ τὸ νοεῖν ὑποκείμενον δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος, ἢτις συμπίπτουσα μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξὶν του.

Εἴμεθα πάντοτε ὑποχρεωμένοι διὰ νὰ γνωρίσωμεν αὐτὸ τὸ ἀντικειμενικὸν εἶναι, αὐτὸ τὸ ὄντως ὄν, καὶ διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ὑπαρξὶν του, εἴμεθα αὐστηρῶς ὑποχρεωμένοι νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον. Καὶ τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον μᾶς γνωρίζει τὸν κόσμον διὰ μέσου τῆς ἀντιφάσεως διὰ τῆς ἔννοιας τῆς αἰτιότητος καὶ διὰ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς (αὐτεξούσιον). Εἴμεθα ἐκ φύσεως ὑποχρεωμένοι διὰ νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξὶν τοῦ ἀντικειμένου νὰ προϋποθέσωμεν τὸ ὑποκείμενον ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, δεχόμενοι τὸ ὑποκείμενον, προϋποθέτομεν τὸ ἀντικείμενον. Γιατὶ συμφυῆς μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου εἶναι ἢ ἔννοια τῆς αἰτιότητος καὶ αὐτὴ ἢ ἔννοια εἶναι ἐκείνη, πού μᾶς ἀποδεικνύει ὡς βεβαίαν τὴν ὑπαρξὶν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου.

Ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος, λοιπόν, μοῦ ἀποκαλύπτει ὡς βεβαίαν τὴν ὑπαρξὶν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἢ ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου μοῦ θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ὑπαρξὶν αὐτὴν, κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν.

Ἡ ἀπόδειξις διὰ τὴν ὑπαρξί τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων στηρίζεται στὴ διαπίστωσι ὅτι μέσα μας ὑπάρχει ὡς αὐτονόητος ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος. Μοῦ εἶναι φύσει ἀδύνατον νὰ ἀπορρίψω αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ἐπίσης μοῦ εἶναι φύσει ἀδύνατον καὶ νὰ μὴ τὴν ἀπορρίψω (δεχόμενος ὑποχρεωτικῶς καὶ τὸ αὐτεξούσιον). Οὔτε βῆμα δὲν μπορῶ νὰ κάμω χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος, ἀλλὰ οὔτε ἓνα βῆμα ἐπίσης χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, πού εἶναι ἄρνησις τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος. Ἐνῶ λοιπὸν διὰ τῆς αἰτιότητος ἀποδεικνύω πὼς ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος ὑφίσταται, διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἀποδεικνύω πὼς δὲν ὑφίσταται. Νὰ πῶς διαχωρίζεται καὶ πῶς ἀνακατεύεται ὁ ὕλισμός καὶ ὁ ἰδεαλισμός. Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπορρίψω οἷανδήποτε ἐκ τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν καὶ ἔτσι εὐρίσκομαι μπερδεμένος εἰς μίαν ἀντίφασιν, πού ἐκφράζεται μὲ ἀπειρίαν λέξεων καὶ φράσεων καὶ πρὸ παντὸς μὲ τὰς λέξεις ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, ἢ αἰτιότης καὶ αὐτεξούσιον.

Ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος, συμφυῆς μὲ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ γνωστικοῦ μου ὄργανου, ἀποτελοῦσα τὸ ἕτερον ἡμισυ αὐτοῦ, εἶναι δι' ἐμὲ κάτι αὐτονόητον. Δὲν ἠμπορῶ νὰ φαντασθῶ τίποτε χωρὶς αἰτίαν. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος εἶναι ἐκείνη πού μοῦ ἀποκαλύπτει ὡς βεβαίαν τὴν ὑπαρξί τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Τὸ γνωστικόν μου ὄργανον μοῦ ἐπιβάλλει ἀφ' ἑνὸς νὰ δεχθῶ ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ τίποτε χωρὶς αἰτίαν, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἀφετηρίαν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δεχθῶ ὅτι ἡ παράστασις, πού ἔχω περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἔστω αὐτὴ ἢ ψευδαίσθησις, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας. Ἀναγνωρίζων τὴν ὑπαρξί ἐξωτερικῆς αἰτίας, ἀποδεικνύω κατὰ ἓνα Α τρόπον τὴν ὑπαρξί τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ οὕτω ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος. Ἐὰν δεχθῶ ἀντιθέτως, ὅτι ἡ παράστασις αὐτὴ ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς μέσα εἰς τὸ εἶναι μου, εἰς τὸ ἐγὼ μου, ὅτι εἶναι αἰτία ἑαυτῆς, ὅτι παράγεται δι' αὐταιτιότητος, δέχομαι ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας, ἀποτέλεσμα ἐκ τοῦ μηδενός καὶ ἄρνοῦμαι οὕτω τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, πράγμα ὅπερ εἶναι ἀνθρώπινως ἀδύνατον, ὅταν βαδίζω εἰς τὸν δρόμον τῆς αἰτιότητος, εἰς τὸν δρόμον τοῦ θετικισμοῦ, καὶ δυνατὸν, ὅταν ἀκολουθῶ τὸν δρόμον τοῦ αὐτεξουσίου, τὸν δρόμον τοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Τὸ ἓνα λοιπὸν ἡμισυ τοῦ γνωστικοῦ μου ὄργανου μοῦ ἐπιβάλλει ὡς αὐτονόητον καὶ αὐταπόδεικτον τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος, τὸ ἄλλο ὅμως ἡμισυ ὡς αὐτονόητον καὶ αὐταπόδεικτον τὴν ἄρνησιν τῆς αἰτιότητος (ἢ ἀρχὴν τοῦ αὐτεξουσίου). Ἐδῶ εἶναι ὁ κόμβος. Ἐτσι, ἡ ἀλήθεια δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ ναὶ καὶ τὸ ὄχι μαζί, τὸ ἔσω καὶ τὸ ἔξω, τὸ (+) καὶ τὸ (—)· καὶ ἐνῶ φαίνεται πὼς ἡ ἀλήθεια δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μίαν ἀνταπόκρισιν τῆς σκέψεως μετ' ἄλ-

λου τινός πράγματος, κειμένου ἐκτός τῆς σκέψεως, πῶς νὰ νοηθῆ αὐτὴ ἢ ἀντιπρόκρισις μεταξὺ δύο πραγμάτων ἀμοιβαίως ἀντιφατικῶν, πού τὸ ἓνα εἶναι πάντοτε ἄρνησις τοῦ ἄλλου. Δὲν ὑπάρχει ἄλλη ὁδὸς διὰ τὴν γνῶσιν ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν. Οἰαδήποτε γνῶσις ἢ ἀλήθεια ἔχει ἰσχὺν μόνον στιγμιαίαν καὶ ἀκυροῦται ὑφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων τὴν ἀμέσως ἐπομένην στιγμήν, ὅταν ἀπὸ τὸν ἓνα δρόμο τῆς αἰτιότητος ἐναλλάξ μετακινούμεθα εἰς τὸν ἄλλον—τοῦ αὐτεξουσίου, καὶ τανάπασιν.

Κάθε ἀλήθεια καὶ κάθε γνῶσις περιέχει ἀκαραιτήτως καὶ τὰ δύο συνθετικὰ σκέλη, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν. Ἀλήθεια καὶ πλάνη δὲν διαφέρουν παρὰ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν, καὶ ἐπειδὴ φυσικὸν κριτήριον, φυσικὸν μέτρον, δὲν ὑπάρχει, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, μεταξὺ δύο ἀντιφατικῶν ἐννοιῶν, ἢ ἀλήθεια δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν πλάνην, παρὰ μόνον κατὰ συνθήκην, σιωπηρὰν ἢ ἐπίσημον.

Ἔτσι φθάνομεν ὑποχρεωτικῶς εἰς τὴν ἀναζήτησιν κριτηρίου τῆς Ἀληθείας, ἔστω κριτηρίου κατὰ συνθήκην.

Φθάνω αἴφνης σὲ κάποιο συμπέρασμα καὶ πιστεύω πῶς αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀλήθειαν. Πῶς θὰ βεβαιωθῶ ὅτι δὲν πλανῶμαι; π.χ. $2+2=4$. Εἶναι αὐτὸ μιὰ ἀλήθεια ἢ ὄχι; Τὸ $2+2=4$ εἶναι ἀλήθεια ἢ πλάνη; Πραγματοποιεῖται δηλ. ἐδῶ εἰς τὸ $2+2=4$ ἢ λεγομένη ἀντιπρόκρισις τοῦ νοεῖν πρὸς τὸ εἶναι, πρὸς τὸ ἄλλως λεγόμενον πράγμα κατ' ἑαυτό; Ἡ ἀπάντησις εἶναι καὶ ναὶ καὶ ὄχι. Τὸ $2+2=4$ εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ καὶ τὸ $2+2$ ὄχι 4 εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια, ἢ ἀκόμη τὸ $2+2$ ὄχι 4 εἶναι πλάνη ἀλλὰ καὶ τὸ $2+2=4$ εἶναι ἐπίσης πλάνη. Ἀλλὰ τότε πλάνη καὶ ἀλήθεια θὰ ἐρωτήσῃ τις εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα; Προφανῶς ὄχι ἔτσι.

Ὡς ἀλήθεια λαμβάνεται ἢ τὸ θετικὸν ἢ τὸ ἀρνητικόν, ὅταν ἀλήθεια εἶναι τὸ θετικόν, πλάνη εἶναι τὸ ἀρνητικόν, καὶ ὅταν ἀλήθεια εἶναι τὸ ἀρνητικόν, τότε πλάνη γίνεται τὸ θετικόν. Συνηθέστερον ὅμως ἢ σχεδὸν πάντοτε συμβαίνει ὥστε, ὡς ἀλήθεια ἢ ὡς πλάνη νὰ λαμβάνεται περισσότερον τὸ θετικὸν ἢ ἀντιστρόφως περισσότερον τὸ ἀρνητικόν. Εἶναι τὸ δίπορο τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου, πού μᾶς ἐπιτρέπει τὸ ἴδιο πράγμα νὰ τὸ βλέπουμε ἄλλοτε ἄλλως, ὡς ἀλήθεια ἢ ὡς πλάνη. Γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε βεβαιότητα, πού κατέχουμε, εἶναι ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν δυνατὴ ἢ ἀντιστροφή. Ἡ ἀντιστροφή εἶναι δυνατὴ δι' ὅλας τὰς λέξεις, ἐπειδὴ ὅλες ὑποκρύπτουν ἓνα μικτὸν πυρῆνα, καὶ ἔτσι εἶναι δυνατόν οἰαδήποτε λέξις νὰ λαμβάνεται ἐκ περιτροπῆς, εἴτε μὲ τὴν θετικὴν εἴτε μὲ τὴν ἀρνητικὴν τῆς σημασίαν. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὰς ἐννοίας χώρου καὶ χρόνου, πού εἶναι κατ' ἐξοχὴν μικτὲς ἐννοίαι. Ἐνῶ π.χ. νομίζουμε πῶς εἴμαστε βέβαιοι γιὰ κάτι, ἢ βεβαιότης μας αὐτὴ εἶναι μόνον φαινομενικὴ. Ἡ βεβαιότης μας θὰ εἶχε νόημα τότε μό-

νον, εἰν ἡμεῖς κατωρθώναμε νὰ σταθοῦμε συνεπεῖς εἰς τὸν ἕνα μόνον δρόμον, τὸν θετικὸν ἢ τὸν ἀρνητικόν· αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν· ἐπάνω στὴν ἴδια λέξι δυὸ ἄνθρωποι δύνανται ἀραιότατα νὰ διαφωνήσουν (ἀφοῦ κάθε λέξις ὑποκρύπτει διπλοῦν, ἀντιφατικὸν πυρῆνα) λαμβάνοντάς τὴν δικαιοματικῶς ὁ ἕνας μὲ τὴν θετικὴν καὶ ὁ ἄλλος μὲ τὴν ἀρνητικὴν σημασίαν. Ὅταν ζητᾶμε π.χ. νὰ μάθουμε τὰς εἰδικὰς περιστάσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔλαβε χώραν κάτι, ὁμιλοῦμεν περὶ ἀληθείας ἢ περὶ πλάνης καὶ ἐξαορτῶμεν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἔννοιαν ἐκ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν περιστάσεων. Ὅλοι π.χ. αἱ ἰατροδικαστικαὶ ἀποδείξεις προῦποθέτουν τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, μίαν ἀλυσσιδωτὴ αἰτιώδη καὶ λογικῶς ἀναγκαίαν συνοχὴν.

Πῶς νὰ ἐξηγηθῇ καὶ τί νόημα ἔχουν ὅλοι αὐταὶ αἱ ἀποδείξεις, ὅταν ἀσυναίσθητως, μετὰ μίαν στιγμὴν, ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἀνοίγουμε μίαν δεύτερην πόρταν, ἐξερχόμεθα ἐκ τῆς θετικῆς ὁδοῦ καὶ πορευόμεθα εἰς ἕνα ἄλλο δρόμον, ποῦ εἶναι ἀρνησις τοῦ πρώτου;

Ἐάν ὅλα γύρω μου ἴσως εἶναι αἰτιότης καὶ θετικισμός, τὸ μόνον πρᾶγμα ποῦ δὲν εἶναι αἰτιότης καὶ θετικισμός εἶναι αὐτὴ ἡ περιέργη καὶ μυστηριώδης ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου, ποῦ ἐνῶ εἶναι καταλυτικὴ τῆς αἰτιότητος, γίνεται ἀπ' ὅλους μας ὑποχρεωτικῶς ἀποδεκτὴ. Ἄλλ' ὅταν ἔχωμεν αὐτὸ τὸ δικαίωμα νὰ ἀμφισβητοῦμεν τὴν αἰτιότητα, τότε καὶ ἡ μεγαλυτέρα παραδοξολογία ἡμπορεῖ νὰ σταθῇ ὡς ἀληθής.

Εἶναι γεγονὸς ἐκτὸς συζητήσεως, πῶς ἡ φαινομενικῶς ἀτράνταχτος ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος, ἀναιρεῖται ὑφ' ὅλων ἡμῶν μυριάκις καθ' ἑκάστην. Ὅλοι μας ὀλοένα, χωρὶς νὰ ἔχωμεν συνείδησιν, μεταφερόμεθα ἀπὸ τὸ στερεὸν ἔδαφος τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἰς τὸν κόσμον τῆς μεταφυσικῆς καὶ τοῦ θαύματος ἢ ἀντιθέτως. Μὲ χιλιάδες λέξεις καὶ φράσεις τῆς ἡμερησίας χρήσεως ἀδιάκοπα καταρρίπτουμε καὶ καταπατοῦμε, χωρὶς καὶ νὰ τὸ ἀντιλαμβανώμεθα, τὸ κυριαρχικὸν κῆρος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ νόμου. Εἶναι πολὺ εὐκόλον νὰ σᾶς ἀπαριθμήσουμε, σωρείαν παραδειγμάτων. Δὲν χρειάζονται ὅμως πολλά. Λίγες λέξεις ἢ φράσεις ἀπὸ τὴν καθημερινὴν μας φρασεολογία εἶναι ὑπεραρκετές· ἀλλ' ἀπαιτοῦν μίαν προσεκτικὴν καὶ βαθεῖαν ἀνάλυσιν. Ὅλα τὰ ἐνεργητικὰ ῥήματα καὶ ἀναφέρομεν μερικὰ π.χ. (ἐπιβουλεύομαι, ἀισχύνομαι ἢ ἔχω τύψεις, ἐνδιαφέρομαι, ἀρνοῦμαι, κατορθώνω, κατηγορῶ ἢ κατακρίνω, καταστρώνω σχέδια ἢ ἀλλάζω τακτικὴν, προσπαθῶ, συγχωρῶ, μνησικακῶ, ἀπορρίπτω ἢ ἀποδέχομαι τὰς προτάσεις σας) κλπ. κλπ., ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλά προῦποθέτουν μίαν ἀβαρῆ πεμπτουσίαν : τὸ ἀνθρώπινον αὐτεξούσιον, γιὰτὶ ἐξυπονοοῦν τὴν ἰκανότητά μας νὰ ἐνεργοῦμεν καὶ νὰ ἐπιτυγχάνωμεν ἀποτελέσματα ἐκ τοῦ μηδενός, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, ἄνευ προῦπαρχόντων αἰτίων, ἀγνοοῦν δηλ. κατὰ βάσιν ὡς δῆθεν μὴ ὑπάρχοντα τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης.